

Institutionen för samhällsvetenskap
Social omsorgsvetenskap
Institutet för Kvalitets- och Utvecklingsarbete

Marit Grönberg Eskel

HumanTeknik, att utvärdera ett projekt

utvärdering av projektet HumanTeknik, Psykiska funktionshinder och hjälpmedel

Delrapport 5
Januari 2004

Innehåll

1. Projektet HumanTeknik	1
2. Utvärdering	1
2.1. Att utvärdera	1
2.2. Varför utvärdering?	2
2.3. Olika utvärderingsperspektiv	3
2.4. Metod	4
2.5. Denna rapport	5
2.6. Etiska reflektioner	5
3. Att utvärdera ett projekt	6
3.1. Utgångspunkter	6
3.2. Hur har arbetet gått till?	8
4. Projektarbetet sedan sist....	16
5. Avslutande diskussion	17
6. Referenser	19

1. Projektet HumanTeknik

HumanTeknik är ett treårigt pionjärprojekt som bedrivs av Hjälpmedelsinstitutet (Hi), Riksförbundet för Social och Mental Hälsa (RSMH) samt Intresseförbundet för schizofreni och liknande psykoser (Schizofreni-förbundet). Projektet består av flera delar men den projektdel som ligger till grund för denna utvärdering sker i samverkan med landstinget i Värmland samt Karlstads kommun. HumanTeknik i sin helhet finansieras av medel från Allmänna arvsfonden.

HumanTeknik i Karlstad syftar till att finns nya former av stöd för personer med psykiska funktionshinder och då främst i form av IKT- baserade hjälpmedel (Information, Kommunikation och Teknik). En projektgrupp om två personer arbetar med att söka efter och prova ut hjälpmedel i hemmet samt hjälpmedel/datorstöd på aktivitetscenter. Bland annat finns projektet representerat på ett av kommunens aktivitetscentra. Projektgruppen har en visningslägenhet där flera av de utprovade produkterna visas för studiebesök från hela landet. Gruppen som provar hjälpmedel består av 12 personer, 5 kvinnor och 7 män, och deras problembild/funktionshinder ser olika ut (se Grönberg Eskel 2003)

2. Utvärdering

2.1. Att utvärdera

Utvärderingsbegreppet är svårfångat och har definierats av många, och begreppet har därigenom fått flera olika betydelser. Ett urval av dessa tas fram i detta stycke för att på så sätt belysa vad som avses med utvärdering i denna rapport.

För den utvärdering som genomförs i anslutning till projektet HumanTeknik fastslås det i utvärderingsplanen att ett starkt brukarinflytande skall finnas (Utvärderingsplan Karlstad universitet, IKU, 2001). Allt oftare börjar man inom välfärdens verksamheter fråga efter vad brukarna, dvs. de som berörs av insatserna, anser. Detta för att få en mer nyanserad och djupgående beskrivning av sanningen.

Utvärdering definieras ofta som ett sätt att ta reda på resultat av eller effekt av en given åtgärd (Eliasson m. fl. 1990). Att utvärdera innebär alltid att något; ett genomförande, en slutprestation eller ett utfall, blir granskat och definierat (Eriksson & Karlsson 1998). En utvärdering kan sägas bestå av två led: att man skaffar sig kunskap om en företeelse samt att man värderar företeelsen mot bakgrunden av den kunskap man skaffat sig.

Vedung och Dahlberg (2001) definierar utvärdering som ”en noggrann bedömning av en pågående eller avslutad offentlig intervention i syfte att den skall spela roll i samtida eller framtida praktiska handlingssituationer” (s.36).

Karlsson (1999) menar att den centrala uppgiften för utvärdering är att uttrycka ett värdeomdöme om sitt utvärderingsobjekt. Det handlar inte bara om att beskriva och bedöma utan istället att gå djupare och ifrågasätta det självklara. Han menar att det krävs en ansträngning att söka efter aspekter, värden och kvaliteter hos det utvärderade objektet även vad det gäller utvärderarens egna värderingsgrunder, dvs. vad utvärderaren utgår ifrån och bygger sin tankesammanhang på (a.a. s. 17)

2.2. Varför utvärdering?

En utvärdering kan antingen utföras i ett *kontrollerande, främjande* eller *grundkunsksutvecklande* syfte (Vedung 1998 s. 97). Kontrollsyftet handlar om att en beställande person/funktion kontrollerar den utförande personen/ funktionen. Utvärderaren gör bedömningen och beställaren har möjligheten att fälla omdömen samtidigt som han/hon har möjligheten att besluta om fortsatt tilldelning av medel.

Det finns enligt Vedung (a.a.) fyra kontrollperspektiv. Politikerperspektivet, som handlar om att politikern skall kunna kontrollera huruvida förvaltningen sköter sina åtaganden. I myndighetsperspektivet handlar det om myndighetens förmåga att kontrollera/hålla de underliggande funktionerna under uppsikt. Det tredje perspektivet är medborgarperspektivet, som handlar om att medborgarna skall kunna kontrollera sina politiker, dvs. de folkvalda. Ytterligare ett perspektiv är brukarperspektivet, där brukarnas intresseområden tas fram och värderas. Bland annat handlar det om att kontrollera att de reformer som genomförs håller vad de lovar (Vedung, 1998, s.100).

Främjandeutvärdering handlar i många fall om egenutvärdering, dvs. att den egna verksamheter utvärderar sig själv. Här görs utvärderingen främst för de direkt inblandade, dvs. den personal som arbetar i verksamheten. Vedung (1998) hänvisar till Lee Kronbachs definition där utvärderingens syfte alltid är att främja verksamheten som utvärderas.

Den tredje utvärderingssyftet är utvecklandet av grundkunskap. Här handlar det om att söka ny kunskap eller att utveckla nya teorier. Utvärderingen ger förutom ny kunskap även underlag för beslut. När det gäller detta syfte går åsikterna isär. En del utvärderingsforskare anser att det är det primära syftet, en del anser att det är en bieffekt av utvärderingen medan andra helt utelämnar detta syfte (a.a.).

I en utvärdering kan även utvärderaren hamna i konflikter eller svåra situationer mellan skilda företrädare för utvärderingsobjektet. Inte minst visar sig detta i Verner Denvalls (i Eliasson (red) 1999) beskrivning av ett arbete i en kommun i Sverige. Denvall och hans kollega hamnade mitt ibland relationer och konflikter och de olika inblandade personerna hade olika förväntningar på det arbetet Denvall med kollega skulle utföra. Det är därför viktigt att vara på det klara med för vem utvärderingen är tänkt och vilka som har intresse av vad utvärderingen visar.

Att i en utvärdering lägga ner tid på att ta reda på vad andra vill ha ut av utvärderingen; politiker, brukare, personal osv. brukar benämnas intressentmodellen. Utvärderaren visar och lyfter fram alla de olika perspektiven, även då de skiljer sig åt mellan de olika intressenterna. I det fall en utvärderare själv väljer ett perspektiv så infinner sig ett annat problem. Det kan innebära att det större sammanhanget går förlorat i utvärderingen och det kan också innebära att utvärderaren mister den kritiska hållningen (Eliasson & Sunesson i Eliasson (red) 1991)

Socialstyrelsen (1996) har sammanställt olika utvärderingssyften från två författare. Enligt Franke Wiberg finns det två grundläggande syften med utvärdering:

- Kontrollerande
- Utvecklande (kvalitetsförbättring)

Vedung lägger till ytterligare syften:

- Upplysning, att ge ny kunskap, förbättra förståelsen för processer och händelser
- Potemkinkuliss, dvs. att utvärderingen snarare är till för att dölja än för att avslöja, sken får ersätta verklighet (a.a.).

2.3. Olika utvärderingsperspektiv

Resultat/ utfallsutvärdering

I denna typ av utvärdering handlar det främst om att se skillnader - göra en jämförelse - mellan utgångsläge och slutresultat. Traditionellt används positivistiska metoder, dvs. mätmetoder som kan ge absoluta svar. Forskaren skall vara distanserad från det utvärderade objektet och inte påverka processen. Idealet är att en annan forskare skall kunna upprepa studien och att resultatet då skall bli det samma (Eriksson & Karlsson 1998).

Processutvärdering

I en processutvärdering fokuseras intresset främst på det som händer mellan utgångsläget och projektets slut. Intresset riktar sig alltså inte primärt till resultatet av den givna åtgärden utan så att säga vägen till resultatet. I denna typ av utvärdering används mer kvalitativa metoder dvs. metoder som ger en möjlighet att finna det "icke direkt synliga". Ett försök att tolka det man ser utifrån en teoretisk utgångspunkt görs, vilket innebär att en kvantitativ mätning inte är tillräcklig eftersom inga absoluta svar kan ges. Quinn Patton (1987) menar att en processutvärderares ansats är att förstå och dokumentera det vardagliga arbetet i ett projekt. Utvärderaren försöker förstå vad det är som egentligen sker och vilka nyanser och mönster som ger projektet dess karaktär.

Målfri utvärdering

Eliasson (1991) (red) beskriver den målfria utvärderingen enl. Scriven. Scriven menar att en utvärderingsforskare skall intressera sig för effekter istället för resultat. De effekter som kan uppstå i samband med ett projekt eller en verksamhetsförändring är det som är intressant, oavsett vad målsättningen med förändringen - projektet är, dvs. att utvärderaren skall intressera sig för alla utfall av projektet.

Formativ - summativ utvärdering

Ytterligare begrepp som ofta nämns i utvärderingssammanhang är summativ och formativ utvärdering. En summativ utvärdering kopplas närmast ihop med resultatutvärdering och innebär att flera delar av utvärdering kopplas ihop till en helhet vid projektets slut. Den formativa utvärderingen syftar främst till att påverka och utveckla det utvärderade, och det är brukligt med återföring av material under utvärderingstidens gång (a.a.).

2.4. Metod

Vilken metod som skall användas väljs utifrån den problem- eller frågeställning som ligger till grund för arbetet. Vad är det för kunskap som eftersöks och på vilket sätt skall informationen hämtas in (Andersen 1998)? Då uppdraget i denna utvärdering bestod av flera frågeställningar har även metoderna varit av olika art. Utvärderingen följer en uppläggning som utgår från tre kategorier: Struktur, Process samt Resultat. Dessa tre huvudkategorier består i sin tur av underkategorier som bildar utgångspunkt för valet av datainsamlingsmetod.

Vedung och Dahlbergs (2001) definition: "en noggrann bedömning av en pågående eller avslutad offentlig intervention i syfte att den skall spela roll i samtida eller framtida praktiska handlingssituationer" (s.36) är den definition som allra mest belyser det arbetet som görs under utvärderingen av projektet HumanTeknik. Dock behöver ett "och" läggas till i meningen. Denna utvärdering består både av en formativ ansats - processutvärdering och en summativ ansats - slututvärdering. Det innebär att under tid har material från utvärderingen förts tillbaka till projektet för att på så vis kunna ge kunskap och möjlighet till reflektion. Dessutom skall en slutrapport göras som utöver de olika delrapporternas innehåll även består av en summativ del där projektet i sin helhet bedöms utifrån den tanke och den projektplan som från början var utgångspunkt för projektet.

För att samla in data till denna utvärdering har framför allt en kvalitativ metod använts. Syftet har varit att få kunskap om hur deltagarna faktiskt upplever sin vardag. En fenomenologisk ansats har varit utgångspunkt i den kvalitativa datainsamlingen. Syftet är att få beskrivningar av respondenternas upplevda livsvärld - vardagsvärld, att få den enskildes beskrivning av ett fenomen. Det finns en öppenhet inför respondentens upplevelser och forskaren försöker sätta sin egen förståelse inom parentes och göra det osynliga synligt (se bl.a. Schütz, 1999; Olsson & Sörensen 2002).

Ian Shaw (2002) resonerar kring valet mellan kvantitativ metod och kvalitativ metod i utvärderingssammanhang. Traditionellt används kvantitativa metoder i stor utsträckning. Shaw menar inte att det är önskvärt att enbart använda kvalitativa metoder men han uttrycker en förhoppning om att kunna förändra synen att den kvantitativa metoden alltid har en fördel i utvärderingar. Det finns en tendens att kontrollerbarhet och exakta mätningar i utvärderingar skulle vara den enda vägen oavsett vad det är man utvärderar.

Han hänvisar till Miles och Huberman som menar att en kvalitativ utvärdering väl lämpar sig för bl. a. att studera komplexa nätverk, att identifiera orsaks-mekanismer, att ta sig fram och tillbaka mellan olika nivåer av variabler och processer samt att möjliggöra undersökning och djupare förklaringar i enskilda fall genom analytisk induktion (Shaw, 2002). Han menar ytterligare att en kvalitativ metod kan kasta ljus över ett programutfall som är mindre tydligt med en kvantitativ metod (a.a.) exempelvis att processer synliggörs.

2.5 Denna rapport

Denna rapport belyser utvärderingens metod. Dels redovisas den använda metoden konkret, dvs. tillvägagångssättet med alla svårigheter och möjligheter som ligger däri, dels redovisas den teoretiska bakgrunden som ligger till grund för utvärderingens metod. Det finns en ansenligt mängd böcker kring hur en utvärdering skall

genomföras, men få som mer praktiskt belyser de problem och frågeställningar som kan komma att uppstå vid en utvärdering av det här slaget.

Det är flera perspektiv som skall belysas vilket innebär att fakta och kunskap söks på många håll och hos flera olika verksamheter. Huvuddelen av datamaterialet skall komma från de personer som provar hjälpmedel, dvs. de som deltar i projektet.

2.6. Etiska reflektioner

Att den största delen av datamaterialet kommer från deltagarna är i sig inte ett problem, men kan ge upphov till vissa svårigheter då personerna som deltar gör det just på grund av de funktionshinder de har. Dessa funktionshinder ser olika ut men exempelvis är det vanligt att man har svårigheter med tider. Det kan handla om att veta hur mycket tiden är, t.ex. hur lång tid "en stund" är. Ytterligare problem kan handla om svårigheter att möta nya personer, dvs. en viss tillbakadragenhet vilket kan bero på en störning av central coherence (att hålla ihop och foga samman en mängd detaljer). Det innebär att individen har en oförmåga att tolka sociala och känslomässiga sammanspel, att sammanfoga detaljer till en helhet samt att skapa meningsfulla sammanhang.

Andra bekymmer kan vara en stressöverkänslighet. De kognitiva störningarna kan öka vid stress och leda till en försämring av hälsotillståndet. En svårighet är att återgå till "normal" vilonivå efter det att kroppen varit stressad, vilket flera personer inom projektet vittnar om. Efter en ansträngande period kan det krävas flera dagars vila för att återgå till ett "normaltillstånd" (Se bl. a. Lundin och Olsson 2001, Grönberg Eskel 2003a). Jag kan inte i mitt arbete med att få kunskap om projektet utsätta deltagarna för mera stress i vardagen än de klarar av. Utvärderingen är viktig, men viktigast är de individer som deltar.

I övrigt kommer det fortlöpande under den påföljande texten att reflekteras kring de etiska frågeställningar som kan förekomma under arbetet med utvärderingen av HumanTeknik.

3. Att utvärdera ett projekt

3.1 Utgångspunkter

Inför utvärderingen av projektet HumanTeknik fanns en arbetsgrupp som bestod av företrädare för projektledningen centralt, för de intresse - och brukarorganisationer som deltar samt en representant för IKU vid Karlstads universitet. Under de inledande diskussionerna byggdes även grunden för hur utvärderingen skulle genomföras och vilka utgångspunkter som skulle ligga till grund för utvärderingen och utvärderingsplanen (se Bilaga 1).

En person anställdes under hösten 2001 på en arbetstid om 50 % för att följa projektet. Därefter har arbetstiden varit 40 % och skall så vara fram till projektets slut. Samma person har under hela projekttiden varit ansvarig för datainsamling och bearbetning med möjlighet till handledning då det behövs. Utvärderaren är anställd vid IKU på Karlstads universitet och handledning har getts under utvärderingstiden.

Utvärderaren är således inte anställd inom projektet utan arbetar på uppdrag från Hi.

Det innebär att arbetet ligger utanför den egentliga projektverksamheten men att arbetet trots det baserar sig på ett inifrån - underifrånperspektiv, dvs. att "utvärderaren är maximalt lyhörd för verksamhetens egna aktörer och deras tolkningar av verksamheten" (Eriksson & Blomberg 1999 s.20). Då utvärderingsplanen (IKU, Karlstad universitet) följer tre kategorier; struktur, process och resultat, vilka arbetet skall utgå ifrån, skiljer sig perspektiven något åt. Perspektiven skiljer sig även åt inom de olika kategorierna beroende på vilket område det handlar om.

När det handlar om **strukturkategorin** finns det flera områden som skall belysas under utvärderingen. Det handlar främst om olika former av förutsättningar som föreligger inför projektet. Detta ligger till grund för den fortsatta datainsamlingen men kan även stå ensamma i en beskrivning av de förutsättningar som idag råder för verksamheterna.

De olika områden som främst berörs är;

Målgruppen. Hur många deltar och vilka är personerna? Men även hur många personer som kan komma att omfattas av en eventuell utvidgning av projektet, eller en permanentning av projektet som inlemmas i de befintliga verksamheterna. Här beskrivs karaktären av de funktionshinder som finns både hos projektdeltagarna men även utifrån tidigare forskning om målgruppen i sin helhet.

Samhällskontexten. Vad finns det för former av stöd för de personer som ingår målgruppen? Psykiatri, socialtjänst, övriga verksamheter? Hur ser lokalsamhället ut? Sker någon förändring inom verksamheterna? Datainsamling görs främst via samtal med representanter för de olika verksamheterna men även via skriftligt material som ges ut av respektive verksamhet.

Projektets bakgrund, framväxt, syften och arbetsformer skall även det beskrivas. Vad ligger bakom det faktum att projektets startade, hur ser arbetsprocessen ut inför startandet men framför allt: hur har arbetet i själva projektet utformats, och vad har påverkat projektets framväxt? Även kopplingen till samhällskontexten samt till målgruppen skall beskrivas.

Processkategorin berör utvärderingens huvudsakliga arbete, nämligen att följa projektdeltagarna under deras deltagande i projektet. Här finns inga mål att väga utvecklingen mot då projektets syfte är att se hur långt man kan nå, inte att infria på förhand uppställda mål. Antalet deltagare är nu 12 stycken och alla följs individuellt genom intervjuer samt genom regelbundna samtal som hålls under hela tiden de deltar i projektet. Projektets process skall även den dokumenteras och värderas och det görs genom samtal med projektmedarbetarna, genom att utvärderaren tar del av den dokumentation som görs kring projektets egna arbete samt genom observationer och deltagande i styrgruppsmöten.

Då projektet är tre år långt och bygger på att utveckla en ny typ av stöd för personer med psykiska funktionshinder är det av intresse att följa utvecklingen för deltagarna som finns med i projektet. Hur upplever de projektet? Och vad har de för

förväntningar under projektets gång. Ytterligare en aspekt att belysa var om vardagen för projektdeltagarna förändrades under projektiden. Hade projektets verksamhet någon inverkan och var det betydelsefullt i vardagen. I så fall, på vilket sätt. Tanken i utvärderingsplanen var att eventuellt följa ett urval av projektdeltagarna, men så har inte skett. Det fanns möjlighet att i utvärderingen följa hela deltagargruppen då deltagarna successivt och under lång tid kommit till projektet.

Den tredje kategorin handlar om resultat. **Resultatkategorin** innefattar den klassiska utgångspunkten i utvärderingssammanhang och syftar till få kunskap om vilken effekt projektet haft för deltagarna. Olika mätningar kan användas för att få en bild av hur resultatet ser ut. I denna utvärdering finns en svårighet i att inga klara målsättningar finns för deltagarna eller för den del för projektet som helhet, men trots det görs ett försök att mäta effekten.

En utfallsanalys görs genom att dokumentationen vid projektdeltagandets start är av sådan art att en jämförelse kan göras över tid. Dock finns ingen kontrollgrupp för deltagargruppen, vilket innebär att en kausalanalys inte kan göras fullt ut. Däremot kan en "generaliserad kontrollgrupp" ge en viss möjlighet till kausala slutsatser. Det innebär en uppskattning av hur förhållanden har sett ut för personer i målgruppen som inte deltagit i projektet under den tid som projektet pågått. Dessa bildar en form av "idealtyp" som kan jämföras med förhållanden som gäller för projektdeltagarna.

Alltså jämförs deltagargruppen med sig själv över tid men även med en "generaliserad kontrollgrupp". Dessa mätningar ligger till grund för en rimlighetsbedömning av projektets inverkan i deltagarnas vardagsliv.

Denna rimlighetsbedömning ligger i sin tur till grund för kostnad- nyttostudien. Den görs utifrån de mätningar som genomförs av deltagarnas vardagsliv i projektstarten och uppföljningen i slutet av projektiden. En beräkning av projektets kostnader (projektarbetarnas löner, hjälpmedel osv.) samt en beräkning av samhällskostnader görs och ställs mot den kostnadsminskning som kan bedömas utifrån att deltagarna använder hjälpmedel för att underlätta sin vardag. Dock sker denna typ av bedömning med relativt stor osäkerhetsmarginal. Kostnad- nyttoanalys är en utvärderingsmetod som utvecklats under senare år för välfärdsverksamheter.

Effekten av verksamheten mäts inte i direkta pengar utan istället i "nyttopoäng" (Brodin, Andersson 1998), dvs. nyttan för individen och samhället ställs i relation till de kostnader verksamheten bär med sig. I en kostnadsnyttostudie skall uteblivna samhällskostnader och projektkostnader ställas mot varandra. Det kan röra sig om minskade vårdkostnader för samhället och för den enskilde. För att kunna göra en kostnadsnyttostudie fullt ut krävs också att man omvandlar den "nytta" projektet åstadkommit till mätbara termer och uttrycka den i termer av kronor.

Här kan det röra sig om nyttan för den enskilde, i form av en livskvalité- mätning som görs dels i början av projektiden men även efter avslutat tid, men även för samhället. För samhällets del kan det handla om ökade skatteintäkter t. ex. "Fördelarna", dvs. inkomster eller uteblivna kostnader, med projektet skall redovisas för sig och "nackdelarna", dvs. kostnaderna, för sig för att en jämförelse över tid skall kunna göras.

Livskvalité kan mätas genom olika former av skattningsskalor där varje individ själv får uppskatta sin livskvalitet genom att besvara påståenden i ett formulär. Dessa ligger sedan till grund för den mätning som görs efter avslutat projekttid. Vid förändring av resultatet kan man sedan dra slutsatser om huruvida projektet påverkat individens självupplevda livskvalité.

3.2. Hur har arbetet gått till?

Redovisningen av hur det konkreta arbetet med datainsamling och utvärdering har gått till kommer att göras utifrån de olika begrepp som angivits i det tidigare avsnittet. Under varje begrepp kommer även ett reflektionsavsnitt där jag diskuterar kring de olika metoderna och hur arbetet fungerat. De svårigheter och funderingar som uppkommit under arbetets gång diskuteras även under denna rubrik.

Struktur

För att få reda på bakgrundsfakta kring målgruppen har dokumentation och statistik samlats från SCB. När det gäller de lokala förutsättningarna har dokumentation från Landstinget i Värmland och Karlstads kommun insamlats. Dessutom har upprepade intervjuer gjorts med representanter från de olika verksamheterna för att på så sätt få del av tankar som finns och processer som sker men som inte alltid redovisas i offentliga dokument. Information har även samlats in gällande de förutsättningar som föreligger vid exempelvis förskrivning av hjälpmedel och liknade frågor, då de har spelat en stor roll för projektgruppens arbete i perioder.

Flera av de direkt brukarnära verksamheterna har även besökts så att en uppfattning om vad som finns har kunnat bildas. Ytterligare information har insamlats från ny forskning och nya studier rörande verksamhet och målgrupp. Bland annat den dokumentation som finns utgiven av socialstyrelsen som ett led av uppföljningen av Psykiatrireformen. Även rapporter från forsknings- och utvecklingsenheter (FoU) för socialtjänstens verksamhet i övriga Sverige har funnits med som basunderlag.

När det gäller övriga verksamheter i lokalområdet har det handlat om muntliga kontakter till största delen. Vid flera tillfällen har jag fått information om att de finns via deltagarna i projektet och utifrån det besökt de olika verksamheterna. Intresse- och brukarorganisationer samt alternativt styrda verksamheter som finns i Karlstad har alla besökts flera gånger under utvärderingen för att på så sätt kunna ta del av vad som sker inom området.

För information om projektets förutsättningar och framväxt har kontakter med den centrala projektledaren tagits. De projektbeskrivningar samt den dokumentation som funnits vid Hjälpmedelsinstitutet har studerats och ligger som underlag för beskrivningen. Här har även den lokala projektgruppen gett synpunkter och delgett de erfarenheter den haft kring projektets framväxt och uppstart.

Reflektioner

Denna kategori har fram till nu varit den lättaste när det gäller informationsinsamling. Att träffa representanter för olika verksamheter har gått bra, och jag har som utvärderare blivit väl mottagen. De representanter jag träffat har alla tagit sig tid och varit mycket tillmötesgående och delat med sig av den information jag har önskat.

Dock har det under det tidsperiod utvärderingen pågått, och även tidigare, inträffat en del inom psykiatriens område. Vi har sett en intensiv debatt i media angående den psykiatriska vårdens utformning, mycket beroende på de våldsdåd som utförts av personer med psykisk sjukdom. Men det har i relation till dessa händelser även blommat upp en debatt kring hur och vad som skall ske i framtiden. Flera röster har höjts för en ökning av antalet slutenvårdsplatser, och det har även förekommit önsknings om ökade möjligheter till tvångsvård.

De stora förändringar som har skett i Värmland har till viss del varit svåra att fånga in då det ibland gått fort. Antalet platser har minskat inom landstingspsykiatri, och en stor del av verksamheten har flyttat ut från centralsjukhuset till lokaler i centrum. Inom socialtjänstens verksamheter för målgruppen har stora förändringarna skett. Avdelningen för Socialpsykiatri i Karlstad har till viss del ändrat arbetets fokus då flera av verksamheterna idag mer riktar sig mot sysselsättning och aktivering istället för boendestöd i hemmet som var alltmer vanligt tidigare.

När det gäller ny forskning och aktuella studier har det funnits en del att tillgå som kommit fram i spåren efter psykiatireformen. Det har även under den sista tiden funnits en hel del artiklar som just berört förändringarna i samhället.

Kontakten med projektledningen centralt har till största del skett via den centrala projektledaren. Kontakten har inte varit tät, men snabba och relevanta svar och kommentarer har getts vid efterfrågningar. Den lokala projektgruppen har på ett öppet och välvilligt sätt gett svar på frågor och delgett information, även i de lägen det har varit svårigheter eller problem.

Det har sammantaget varit en positiv erfarenhet och de personer som varit aktuella som informatorer har varit mer tillmötesgående än vad jag kanske förväntade mig. Det fanns en viss förväntan hos mig att det skulle vara svårt att få ta del av mindre positiva händelser och fakta, men jag upplever att så inte har varit fallet från något håll.

Process

Här ligger tyngdpunkten i utvärderingen och den största delen av arbetsinsatsen är förlagd till denna kategori. Den är i sin tur uppdelad på minst två underkategorier: processen för deltagarna samt projektets process. Under kategorin projektets process finns dels projektmedarbetarnas process men även projektet som sådant, hur det mottagits av personer i det omgivande samhället.

Deltagarnas process

Datainsamlingen kring deltagarnas process har främst skett via intervjuer och samtal med varje enskild deltagare. Vid deras inträde i projektet genomförs en intervju med frågor som baseras på vardagslivsbegreppet. Här är avsikten att finna svar på hur en vardag kan te sig och vad projektets insatser eventuellt skulle kunna bidra med i vardagen.

Intervjuerna genomförs därefter ca. var sjätte månad och tiden mellan intervjutillfällena består av träffar och samtal i en mer informell form. Hur ofta dessa träffar genomförs ser mycket olika ut beroende på vem av deltagarna det

handlar om. En del av deltagarna har en tät kontakt med utvärderaren, ca varannan vecka medan andra deltar mycket mer sällan.

Det finns även de som föredrar telefonkontakt och i de fallen sker så. Även om det inte genomförs bandinspelade intervjuer vid varje tillfälle vi träffas så görs en dokumentation kring vad som skett och hur personen har det just då. Detta för att skapa en förståelse för vardagens förändringar samt även för att ge en tydligare bild av vad som orsakar förändringen, så att eventuella effekter av projektet på så sätt kan urskiljas. Vid projektets slut kan en jämförelse göras över tid, för varje deltagare individuellt.

Inom ramen för projektet genomförs även deltagarträffar en gång per månad. Då är alla deltagare inbjudna och projektgruppen tillsammans med de deltagare som närvarar sitter ner och samtalar kring olika teman. Vid dessa tillfällen är även jag med och då en ny rapport kommit får jag använda en del av tiden till återlämnande till deltagarna, dvs. uppgiftslämnarna.

Projektets process

Projektets process belyses främst via samtal med projektgruppen en gång per vecka. Dessa möten har pågått från projektets start och skall fortsätta fram till dess att projektets avslutas. Samtalen handlar till stor del om vad som hänt i projektet under den gångna veckan och de pågår under ca 1-2 timmar vid varje tillfälle. Dessutom finns tillfälle för projektmedarbetarnas egna reflektioner då utvärderaren för tillbaka frågeställningar och funderingar som uppkommer.

Projektgruppen har inte bestått av samma personer under hela projekttiden, men alla personer som varit en del av projektgruppen har intervjuats. De som varit medarbetare under längre tid (fr.a. en person) har intervjuats återkommande en gång per år, och de övriga har intervjuats en gång per år under den tid de varit med. Dessutom har en avslutande intervju gjorts med de som inte längre finns med som medarbetare i projektgruppen.

Utöver detta skriver projektledaren dagbok som delges utvärderingen. Den skickas via e-post varje fredag, eller så ofta möjlighet finns. Dagboken handlar om vad som skett men innehåller även reflektioner och funderingar som finns i projektgruppen. Det har inte varit kontinuitet i skrivandet av dagbok under hela projekttiden, mycket beroende på att projektledarskapet har bytt "ägare", men en hel del dokumentation finns även där.

Ett visst deltagande har skett vid en del av de presentationer projektgruppen gjort av sitt arbete i olika sammanhang. Detta för att dels lyssna in vad de själva säger om sitt projekt, dels för att studera hur projektidén tas emot av utomstående.

Även projektets lokala styrgruppsmöten är en del av datamaterialet. Utöver det att jag sitter med i styrgruppsmötena tar jag även del av protokollen från dessa. Till viss del har även de centrala styrgruppsmötena varit en del av materialet, men framför allt de projektmöten som hållits på central nivå, där flera intressenter har deltagit.

Reflektioner

Deltagarnas process

Den största delen av utvärderingens material berör de deltagare som finns med i projektet. Datainsamlingen bygger på dels ett antal semistrukturerade, halvårsvis återkommande intervjuer, dels samtal som är mer allmänt hållna. Tidsaspekten är relevant att lyfta fram: en del av deltagarna möter jag varannan vecka, andra långt mer sällan.

I och med att kontakten är långvarig, för en del av projektdeltagarna kommer det att handla om två och ett halvt år, skapas en relation. Den ser olika ut med de olika deltagarna men gemensamt är att vår relation har utvecklats och fördjupats under tid.

Detta kan vara ett problem, eller åtminstone en fråga att reflektera över. Vår relation baserar sig på att jag som utvärderare får tillträde till deras liv och vardag. De har inte samma tillgång till mitt liv då det inte är lika enkelt att ställa frågor till mig för dem. Dessutom är det mitt uppdrag att fråga, vilket ger mig en särställning i vår relation. Eftersom jag tror och anser att de är viktigt att vara personlig i relationer även då de är av professionell art har jag försökt att så lågt det är möjligt "visa" mig själv. Men det gör också att vi ofta hamnar i samtal som rör andra ämnen än det vi faktiskt skall prata om, dvs. deras deltagande i projektet och vad det innebär i deras vardag.

Om jag skulle förhålla mig distanserad och icke tillmötesgående skulle det kunna göra att deltagarna väljer att inte svara på mina frågor och därmed försvåra utvärderingens datainsamling. Det kan leda till att giltigheten i mitt material försvagas, eftersom jag inte får lika utförliga svar och även för att det kan vara svårare för mig att återkoppla och kontrollera det som sagts en extra gång. Detta är även en av anledningarna till att en kontinuerlig kontakt hålls, även då inga intervjuer sker. Tack var den relation vi skapar tillsammans kan det vara lättare för deltagarna att öppna sig och ge mer personliga reflektioner över de frågor jag ställer.

Det finns en risk att deltagarna försämras i sin psykiska hälsa. Det kan ha flera orsaker och är ofta inte alls beroende av projektet. Dock kan också vara så att jag tillsammans med projektmedarbetarna sätter press på deltagarna, ofrivilligt. Dels skall projektmedarbetarna träffa deltagarna för att stödja och utveckla hjälpmedelsanvändande, dels vill jag träffa dem för att lyssna in hur de uppfattar vad som sker i projektet.

Flera av deltagarna har svårigheter med att hantera stress och kan om de utsätts för många aktiviteter må sämre. Det gör att jag måste vara lyhörd för deras övriga livssituation. Om jag vet att de har en vecka med många aktiviteter, då står jag tillbaka. Att lägga till ytterligare möten eller tider som de skall hålla kan i det läget försämra deras psykiska hälsa. De flesta är själva väl medvetna om hur mycket de orkar med och kan på så sätt själva tala om när det är okej att träffa mig.

Ytterligare en fråga är hur jag skall förhålla mig vid de tillfällen den jag möter visar tecken på att må dåligt? Jag har ett uppdrag att utvärdera ett projekt som är beroende av att deltagarna i nämnda projekt berättar sin uppfattning för mig. Men i de lägen jag kan se, eller för den del att de berättar för mig, att de mår dåligt, då avstannar datainsamlingen under den tiden. Dock har vi fortfarande en relation vilket innebär att vi träffas eller pratas vid ändå, även om jag inte just vid det tillfället tar in information.

För att behålla kontakten och relationen finns jag kvar även under den tid någon mår dåligt. Dessutom leder kontakterna vi har naturligtvis till att jag som person har ett intresse i att de människor jag möter mår bra. Den relation vi har är ömsesidig vilket ibland kan kännas svårt. Det blir en närmare vänskap ju längre tid jag arbetar med utvärderingen och det gäller även från mitt perspektiv.

De träffar som genomförs, oavsett om det är intervjuer eller med informella sammankomster, tar plats på varierande ställen. Ibland sker de i deltagarnas hem, ibland på utvärderarens kontor, ibland i projektets visningslägenhet men de kan även hållas i offentliga miljöer, exempelvis biblioteket eller ett café. Orsaken till detta är att deltagarna själva väljer plats, så att mötet utgår från att de befinner sig i en miljö de kan känna sig hemma i. Dock kan ju detta ställa till en del bekymmer. Framför allt vid de tillfällen en intervju skall ske och platsen är ett café. Det är inte alltid enkelt att hitta ett bord i skymundan, där vi kan prata helt ostört. Dock är det deltagarens önskan och det är även de som väljer hur mycket de vill berätta vid varje tillfälle.

Det kan finnas svårigheter ibland att förhålla sig neutral och att fokusera på utvärderingens frågeställningar när deltagarnas liv innehåller andra delar som i vissa lägen är viktiga och svåra att bortse ifrån. Jag har försökt att använda vår tid på det sätt att den delas mellan utvärderingen och vår "egna" tid, då vi kan avhandla övriga funderingar och samtalsämnen som är intressanta. Jag kan tänka att flera av deltagarna i projektet är personer som kommer att finnas med i mitt liv även då projektet är avslutat.

Projektets process

Under den tid som projektet pågått har en del förändringar skett i projektgruppen. Av den grupp på tre som ursprungligen anställdes för att arbeta i projektet finns en person kvar. Bytet av projektledare har till viss del inverkat på datainsamlingen, främst under den tid då ingen projektledare fanns. Dock har de veckovisa förekommande mötena fortgått under hela projektiden, även då ingen projektledare fanns. Möten hölls då istället med övriga projektgruppen. Vid dessa möten har projektgruppens arbete diskuterats men även andra områden som rör projektet har avhandlats.

De intervjuer som hållits en gång per år har naturligtvis varit något "haltande" då samma personer inte funnits kvar hela tiden. Dock har de som slutat deltagit i en avslutande intervju som även den är en väsentlig del av utvärderingen. Även här har en viss närhet infunnit sig, mellan mig och personerna i projektgruppen. Det är en stor svårighet att hålla sig helt distanserad från de människor man möter med en sådan intensitet. Jag är också en del av alla glädjeämnen och bekymmer när det handlar om vad som händer i projektet, men till viss del även är det handlar om det privata livet, och naturligtvis gäller detsamma för min del, dvs. att projektgruppen har insyn i mitt privata liv utanför våra yrkesroller.

Det är också så att när projektmedarbetarna tidvis är utsatta för press, antingen i arbetet eller privatlivet, tar jag en hänsyn som kanske inte alltid är helt lämpligt utifrån utvärderingens syften. Jag anser att man i dessa lägen alltid först måste vara människa, sedan utvärderare. Dessutom kan den fortsatta datainsamlingen och

relationen äventyras om jag inte uppfattas som trovärdig och pålitlig i respondenternas ögon.

Resultat

Vad det gäller resultatet kan ingen redovisning göras nu, men en beskrivning av tillvägagångssättet är ändå möjlig. Framförallt bygger resultat kategorin på de jämförelser som gjorts över tid för deltagarna i projektet. Resultatet redovisas dels utifrån en kostnadsnyttostudie, dels utifrån en subjektiv beskrivning från deltagarna, men resultatet beskrivs även i termer av en värdering gjord utifrån de riktlinjer som låg till grund för projektet.

När det gäller jämförelsen av deltagarnas situation över tid görs den utifrån det insamlade materialet som fås vid varje enskild träff. Dessutom kan en jämförelse göras med en "generaliserad" kontrollgrupp, dvs. en uppskattning. Det går till på så vis att en uppskattning av de förändrade levnadsvillkoren för målgruppen i stort görs för att sedan jämföra den med förändringen som sker för projektdeltagarna.

Kostnadsnyttostudien görs genom att data kring specifika samhällliga insatser samlas in i vid projektets start. Efter det att projektet avslutats görs en liknande insamling och en ekonomisk beräkning görs. Utvärderingen baseras på flera olika former av mätningar. En utfallsanalys skall göras där förändringar i deltagarnas livssituation skall belysas.

Detta arbete inleds med att utvärderaren genomför intervjuer med deltagarna vid deras ingång i projektet. Denna intervju följs upp kontinuerligt under den tid de medverkar i projektet. Efter det att projektet avslutas kan en analys göras av vad som skett med deltagarna med fokus på deras vardagsliv. Deltagarna kommer att jämföras med sig själva över tid men även med en generaliserad kontrollgrupp, dvs. att en uppskattning görs kring hur villkoren har förändrats för gruppen i stort. Denna bedömning ligger till grund för den kostnadsnyttostudie som skall göras.

Under utvärderingen görs ingen separat skattning av den egen upplevda livskvalitén, men projektgruppen har genomfört en form av självskattnings-instrument: Min Mening, rörande aktivitet, social och fysisk miljö, värderingar och prioriteringar under deltagarnas första tid i projektet. Den kommer att följas upp av mig och användas i utvärderingens resultat.

För utvärderingen av projektet HumanTeknik innebär kostnads- nytto studien att man beräknar alla de kostnader som samhället har för de individer som deltar, var för sig. Dessa kostnader delas av olika huvudmän beroende på stödet deltagaren har från respektive huvudman. Det kan bland annat röra sig om individens inkomst (ex Försäkringskassa), personalkostnader (Landsting och kommun) samt medicinkostnader. En mätperiod genomförs i uppstarten av projektdeltagandet där man belyser de samhällskostnader som finns. Under kostnader läggs också projektets kostnader, personal och annat samt kostnaden för hjälpmedelshanteringen och hjälpmedlet.

I denna utvärdering rör det sig endast om den direkta kostnaden för de organisationer som har en relation till projektet dvs. Karlstads kommun och Landstinget i Värmland. Orsaken är att det dels är mycket tidskrävande att genomföra en så pass stor studie, dels att det kan vara svårt att se nyttan med att

undersöka ett brett område när projektgruppen består av så få personer. Resultatet kommer inte att kunna generaliseras i ett större perspektiv, men har ändå ett intresse för de verksamheter som berörs av liknande arbete.

Detta skall ställas i relation till vad som projektet gett deltagaren efter det att han/hon avslutat sin tid i projektet. Man genomför då en ny mätperiod för att studera de kostnadsposter som studerades vid första mätperioden och gör en jämförelse över tid. Här måste man också ta i beaktande de samhälls-förändringar som skett för att bedöma huruvida de haft betydelse för den eventuella förändringen.

Det arbete som görs under kostnad nyttostudien görs tillsammans med en hälsoekonom på Hjälpmedelsinstitutet. Han finns behjälplig med kunskap och metoder för datainsamling och analys. Kontakten sköts främst via e-post och telefonsamtal.

Reflektioner

Det är en grannliga uppgift att värdera ett resultat som inte egentligen är mätbart. Den stora svårigheten ligger i att veta att de uppgifter och de data man samlar i är relevanta då projektet som helhet är slut och skall summeras och värderas. När tiden är slut är det mycket svårt att gå tillbaka och ta reda på hur det har varit, dvs. göra en efterkonstruktion. Den blir inte på samma sätt giltig som en direkt datainsamling under den tid som förlöper eftersom det är svårt att i efterhand minnas exakt hur och vad man tänkte då händelsen skedde.

En annan svårighet är integritetsaspekten. Att fråga om mediciner, stöd och annan samhällelig hjälp kan vara av en känsligare natur än frågor som rör hjälpmedel och projekt. Därför har vissa av posterna i beräkningsunderlaget baserat sig på schabloniserad kostnader. Vissa av samhällets kostnader, t.ex. vad det gäller kostnader för pension och inkomst, har valts bort i beräkningen. Detta har två orsaker. En är att det är en tidsödande datainsamling och beräkning vilket det inte finns utrymme för i utvärderingen. Det andra skälet är att det inte från början ansågs troligt att det ekonomiska stödet skulle komma att förändras, dvs. att personerna skulle få ett lönearbete efter det att projekttiden är avslutad.

När det gäller kostnad- nyttostudien har det varit betydelsefullt att ha en stödperson. Min kunskap är inte inom det mer statistiska området utan är mer av kvalitativ art. Därför har det varit viktigt med hjälp när det gäller denna del av utvärderingen. Det som kan vara vanskligt när man samarbetar på det här viset, via distans, är kommunikationen. Jag skickar det sammanställda materialet till Hi när det är klart från min sida, och får det tillbaka efter granskning och med kommentarer. Det blir en del skickande fram och tillbaka, vilket tar relativt lång tid då det skall passa in i det övriga arbetet.

4. Projektarbetet sedan sist....

Här följer en kort genomgång av de händelser som inträffat under hösten. Det är ingen längre redovisning då syftet med denna rapport är att belysa utvärderingens metod.

Projektgruppen består nu av två personer. De arbetar fortsatt utifrån de fyra målområden de har uppsatta för verksamheten. En skillnad från tidigare är att allt mer tid läggs på information utåt, i form av föreläsningar, utbildningar och konferenser. Det är en ansträngande tid för projektmedarbetarna då arbetsbelastningen från början är tänkt utifrån tre personer. Det krävs en anpassning från de två kvarvarande av den tid de har till sitt förfogande. En svårighet som kan skönjas är att deltagarnas tid inte är något medarbetarna avser att sänka utan istället arbetar medarbetarna extra hårt för att dessutom hinna med övrig verksamhet.

Under sommaren och hösten har det spelats in en dokumentärfilm från hjälpmedelsinstitutet angående psykiska funktionshinder och hjälpmedel. Två av projektdeltagarna medverkar och berättar om sitt liv och hur vardagen kan se ut. I filmen talas det inte om hjälpmedel men med filmen följer ett arbetsmaterial vilket utgår från Humantekniks arbete med hjälpmedel. Filmen skall färdigställas under januari och februari och då vara klar för distribution.

Projektgruppen är vidtalad för flera utbildningar under våren. En utbildning i bemötande tillsammans med ASP skall genomföras. Denna utbildning ligger inte direkt under projektarbetet men har relevans för brukargruppen. En utbildning skall ske för FSA, Föreningen Sveriges Arbetsterapeuter, där kognition och hjälpmedel är centrala begrepp och där projektgruppen skall delta med en stor del information. Även personalen på Karlstad kommuns avdelning för socialpsykiatri (ASP) skall få en utbildning kring Humantekniks verksamhet. Den skall hållas för all personal inom verksamheten, och påbörjas under hösten.

Projektgruppen har deltagit i ett flertal utställningar och mässor under hösten. De har bland annat besökt inspirationsdagar i Risör, Norge, och berättat om sin verksamhet. Inspirationsdagen anordnades av en hjälpmedelsproducent. Dessutom har projektgruppen anordnat en närståendeträff för anhöriga och närstående till deltagarna i projektet. Projektgruppen berättade om vad de gör och visade en del hjälpmedel som var intressanta. Den var mycket välbesökt och uppskattad av de närvarande.

I arbetet med deltagarna har fokus alltmer lagts på arbetet med struktur och vardagstillvaron, och arbetet med de tekniska hjälpmedlen har en mindre framträdande roll än tidigare. Projektgruppen arbetar utifrån en metod med struktur och ordning för att underlätta för deltagarna i deras vardag och i deras hem. "Det är lättare att hålla ordning i huvudet om det är ordning omkring en" som en av deltagarna uttryckte det.

Under hösten har det även inom projektet pågått en diskussion kring hur projektet skall leva vidare efter det att projekttiden är slut. Den centrala projektledare tillsammans med ansvariga i Karlstad kommuns skall träffas och diskutera fortsättningen under tidig vår. Det finns en önskan att projektet skall leva vidare i någon form, dock är det i dagsläget inte klart på vilket sätt.

5. Avslutande diskussion

Att utvärdera ett projekt av det här slaget innebär att flera olika perspektiv speglas. Utifrån den teoretiska genomgången kan en reflektion göras av vilket som mest relevant för utvärderingen av projektet HumanTeknik.

Vi kan konstatera att det handlar om dels en summativ, dels en formativ utvärdering. Den summativa delen handlar om resultat och reflektioner härifrån kommer att göras när ett resultat finns dvs. efter att projektiden avslutats. Att utvärdera med en formativ ansats däremot, innebär att en ständig återkoppling sker till projektet, med syfte att utveckla kunskap och projekt. Detta har sina fördelar i att projektet kan nyttja den nya kunskapen och de reflektioner som framkommer under utvärderingen. Projektgruppen i HumanTeknik får utöver delrapporterna även feedback i form av muntlig återkoppling vid de veckovisa förekommande träffarna. Karlsson (1999) säger att: "Utveckling genom utvärdering, när utvärdering bedrivs parallellt med utvecklingsarbetet och där syftet är att ge stöd, råd och kritik av arbetet som kan leda till förändringar som förbättrar genomförandet."

Utvärderingen bygger på en stark brukarmedverkan och det avspeglar sig mycket i den arbetstid som avsätts. Att träffa deltagarna är den arbetsinsats som utan jämförelse tar mesta tiden, och så skall det vara i den här typen av utvärderingar - dock är detta inte en utvärdering som helt utgår från en intressentmodell. Även om intresse- och brukarorganisationerna finns med i både den centrala och den lokala styrgruppen är det inte deras perspektiv och intressen som främst belyses i utvärderingen, utan deltagarnas.

Man skulle kunna säga att det finns en form av brukarperspektiv i utvärderingen. Ett syfte med utvärderingen är att brukarna skall kunna kontrollera att projektets intentioner blir genomförda, dvs. genom de brukar- och intresseorganisationer som finns representerade i styrgrupper. Ett ytterligare kontrollperspektiv finns med utifrån utvärderingen: myndighetsperspektivet. Utöver det att brukarorganisationer kan kontrollera projektets resultat och genomförande kan även Hjälpmedelsinstitutet kontrollera att projektgruppen utför det arbete de är satta att göra.

Dessutom skulle jag vilja anlägga att grundkunskapsutvecklande syfte till denna utvärdering. Projektet är nyskapande och har inte tidigare genomförts. Den verksamhet som projektgruppen arbetar med har inte tidigare förekommit, och det finns således inte tidigare dokumenterad kunskap om just det som görs just nu under projektet i Karlstad. Syftet med projektet är att utveckla nya former av stöd för personer med psykiska funktionshinder. Dokumentationen kring projektet, däribland den utvärderingsdokumentation som görs, baserar sig på den nya kunskap som framkommer under projektiden.

En svårighet som framkommit under arbetet som utvärderare i projektet är den närhet med vilken arbetet utformas. Att ständigt vara en del av det som sker, både i projektets arbetsgrupp men även hos deltagarna i projektet ställer krav för mig som inte var uttalade under utvärderingens början. Det var då inte tydligt att relationer och band skulle skapas mellan mig som utvärderare och de som är inblandade i projektet. Även om utvärderingen bygger på närhet så finns ändå kravet på att en viss distans, åtminstone periodvis, hålls till det utvärderade objektet.

Det kan i dessa lägen annars vara en svårighet att se vad som sker, en tendens till "hemmablindhet" kan uppkomma. Den ständiga närvaron i projektets liv kan leda till en risk att distansen och den kritiska hållningen kan komma att få ge med sig då närheten till verksamheten blir för stor. Dock finns inte utvärderaren med i allt, och deltar inte heller i alla diskussioner samt att projektgruppen har möjlighet att välja de områden och den information som skall delges utvärderingen.

6. Referenser

Andersen, I. (1998) *Den uppenbara verkligheten*. Lund: Studentlitteratur.

Brodin, H & Andersson, A. (1998) *Hälsoekonomins grunder*. Lund: Studentlitteratur.

Eliasson, R. (red) (1990) *Den värderande blicken*. Lund: Studentlitteratur.

Eriksson B. & Blomberg, B. (1999) *Utvärdering av psykiatrireformen i Värmlands län*. Karlstad: Karlstads universitet.

Eriksson B. & Karlsson P-Å. (1998) *Utvärdera bättre*. Stockholm: Gothia.

Grönberg Eskel, M. (2003a) *HumanTeknik, hjälpmedel och vardag*. Karlstads universitet, IKU.

Karlsson, O. (1999) *Utvärdering - mer än metod. En översikt*. Stockholm: Kommentus förlag.

Olsson, H. & Sörensen, S. (2001) *Forskningsprocessen*. Stockholm: Liber.

Quinn Patton, M (1987) *How to use qualitative methods in evaluation*. USA: California: SAGE publications, Inc.

Shaw, I. (2002) Inriktningar i kvalitativ utvärdering. Socialvetenskaplig tidskrift. *Temanummer: Om socialt arbete och utvärdering* Nr 2-3 2002

Schutz, A. (2002) *Den sociala världens fenomenologi*. Göteborg: Daidalos.

Vedung, E. & Dahlberg, M. (2001) *Demokrati och brukarutvärdering*. Lund: Studentlitteratur.

Vedung, E. (1998) *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur.